

Agnieszka Ochowicz

Die prosa van die Twede Afrikaanse Beweging uit 1922 en de latere versies uit 1927 en 1939

Vergelijkende analyse

1 Inleiding

In verband met mijn dissertatie die ik aan de Universiteit van Wrocław voorbereid, houd ik me bezig met de Afrikaanse literaire historiografie. Ik wil nagaan hoe groot – kwalitatief en kwantitatief – de presentie van de buitenlandse auteurs in de meest representatieve Afrikaanse literatuurgeschiedenissen is.

Het spreekt vanzelf dat ik in dit verband vooral geïnteresseerd ben in het belang die Nederlandstalige auteurs voor de Afrikaanse literatuurbechouwers hadden.

Door onderzoek in te stellen naar de aanwezigheid van de buitenlandse auteurs in een literatuurgeschiedenis kan het kader bepaald worden waarbinnen de jonge literaire traditie gezien wil worden. Daardoor kan men vaststellen welke canon voor de jonge Afrikaanse literatuur model stond.

2 Probleemstelling

Het onderwerp van mijn lezing vormt de analyse van drie literatuurgeschiedenissen van Pieter Cornelis Schoonees, namelijk: zijn Amsterdamse proefschrift uit 1922: *Die prosa van die Twede Afrikaanse Beweging*¹ en

de omgewerkte versies voor het brede publiek uit 1927 (tweede druk) en uit 1939 (derde druk).

Ten eerste wil ik de omvang van de presentie van de buitenlandse auteurs in deze compendia analyseren en ook vaststellen of ze voor de te vormen canon van de Afrikaanse literatuur als verwijzingskader fungeerde. Bij deze gelegenheid wil ik ook constateren of het interpretatiekader en beoordelingssysteem van P.C. Schoonees binnen 5 jaar aanzienlijk veranderde.

3 Bijzondere verhouding tussen de Nederlandse en Afrikaanse cultuur

Mijn belangstelling gaat in de eerste instantie uit naar de Nederlandse auteurs. De algemene constatering is dat de Afrikaanse literaire traditie uit de Nederlandse is voortgekomen en onder haar sterke invloed is ontstaan. Deze bijzondere verhouding tussen het Nederlands en het Afrikaans en tussen beide literaire tradities blijkt uit

- (a) de verwantschap tussen de talen (het Afrikaans is op basis van de zeventiende-eeuwse Nederlandse dialecten ontstaan),
- (b) de eeuwenlange aanwezigheid van het Nederlands als ambtelijke taal in Zuid-Afrika (tot 1925) en
- (c) het vormen van de Afrikaanse literaire traditie in bewuste afhankelijkheid van of in oppositie tot de Nederlandse traditie. De Afrikaanse literatuur heeft met de tijd de vormen van de Nederlandse literatuur in Zuid-Afrika vervangen. De emancipatie van de Afrikaanse taal en letterkunde ging gepaard met een herhaaldelijke opleving van de Nederlandse culturele traditie in Zuid-Afrika die tot 20ste eeuw heeft standgehouden.

Men kan dus verwachten dat deze bijzondere relatie zich eveneens in de verwijzingen naar de Nederlandse auteurs weerspiegelt.

4 Pieter Cornelis Schoonees

Voordat ik tot een meer gedetailleerde analyse van de literatuurgeschiedenis uit 1922 en latere omgewerkte versies overga, introduceer ik kort de

auteur ervan – de Zuid-Afrikaanse literatuurhistoricus, letterkundige criticus, woordenboekmaker en onderwijzer - Pieter Cornelis Schoonees.

Hij werd op 23 december 1891 in Uniondale geboren. In 1919 is hij samen met zijn vrouw Elizabeth Crawford naar Amsterdam vertrokken. Zijn academische opleiding heeft hij aan de Gemeentelijke Universiteit van Amsterdam afgesloten. Hier promoveerde hij onder prof. J. Prinsen in 1922 in de Nederlandse taal en letterkunde op het al vroeger genoemde proefschrift. *Die prosa van die Tweede Afrikaanse Beweging* en de publicatie die als voortzetting daarvan kan beschouwd worden (bijv. *Tien jaar prosa* uit 1950), hebben hem een leidende aandeel in de prozakritiek van zijn tijd bezorgd.

Zijn beschouwingen en gedachten met betrekking tot literatuur, opvoeding en andere zaken waarmee hij zich in deze tijd heeft beziggehouden, werden in didactische bundels *Kleingoed* (1929), *Dink vir jouself* (1940) en *Verskeidenhede* (1948) verzameld.

Van autobiografische aard zijn Schoonees' novellen: *Jannie* gaat over zijn jeugd, *Groenfontein se mense* heeft zijn werk op Vrijheid tot onderwerp.

Hij was ook schrijver en medeauteur van studie- en leerboeken.

Naast deze uiteenlopende werkzaamheden ontwikkelde hij al vroeg een belangstelling voor de lexicografie. In 1926 werd hij medeauteur van het *Afrikaans-Engels Woordeboek*, later als *Groot woordeboek* bekend en herhaaldelijk herdrukt. In 1946 nam Schoonees na het aftreden van prof. Smith de continuatie van de werkzaamheden aan het *Woordeboek van die Afrikaanse Taal* op zijn schouder.

Reeds in 1925 werd hij lid van de Suid-Afrikaanse Akademie vir Wetenskap en Kunst en van de Maatschappij der Nederlandse Letterkunde te Leiden. In Natal heeft Schoonees een baanbrekende rol in de strijd voor het onderwijs in de moedertaal gespeeld: hij was redacteur van "Die Saamwerk", stichterslid en meermaals voorzitter van de Natalse Onderwyserunie (*die Saamwerk-Unie van Natalse Kultuurvereniging*) en vocht in diverse hoedanigheden voor de erkenning van de taal en cultuurrechten van de Afrikaners.

P.C. Schoonees is op 31 oktober 1970 in Stellenbosch overleden.

5 Wijziging van het interpretatiekader en waarderings-systeem

Met zijn proefschrift *Die prosa van die Twede Afrikaanse Beweging* uit 1922 heeft Schoonees zichzelf een drieledige taak gesteld. Op de eerste plaats wou hij een volledig beeld van de toenmalige stand van het Afrikaanse proza geven.

Ten tweede wou hij prijzen en laken. Als hij heeft geprezen, was hij gulhartig en waarderend, maar als hij kritiek gaf, was hij scherp, dikwijls sarcastisch, bijvoorbeeld met betrekking tot enkele erkende literaire grootheden zoals J.H.H. de Waal, C.J. Langenhoven, en vooral tot G.H. von Wielligh. Schoonees heeft ook negatieve oordelen over werken van J.H. Malan, D.F. Malherbe, Jochem Van Bruggen en Slypsteen uitgesproken.

Ten derde wou hij Afrikaanse literaire productie meten aan de proza-werken van het buitenland. Zijn kunstinzichten waren grotendeels door de opvattingen van Tachtigers gevormd. De cultuurhistorische maatstaf heeft Schoonees ondergeschikt gemaakt aan de esthetische maatstaf. Hij heeft tegen de neiging gewaarschuwd om alles wat in het Afrikaans is verschenen met gejuich binnen te halen.

Voor zijn tijd was Schoonees' esthetische kritiek een nationale schok die door velen als volksverraad werd beschouwd. Zijn proefschrift heeft veel stof doen opwaaien. Schoonees' uitspraken hebben tot een heftige reactie van C.J. Langenhoven in de krant *Die Burger* geleid. Schoonees werd ook door letterkundigen zoals J. Kamp, G. Besselaar, S.P.E. Boshoff, E.C. Pienaar, J.R.L. von Bruggen en vooral F.E.J. Malherbe ervan beschuldigd dat hij de cultuurhistorische achtergronden niet heeft betrokken, de eisen van de Tachtigers te eenzijdig heeft toegepast en vaak de beste werken van Langenhoven en Jochem van Bruggen heeft onderschat.

Na deze reacties heeft P.C. Schoonees in de bijgewerkte en ten dele omgewerkte tweede (1927) en derde druk (1939) zijn kritiek ingrijpend verzacht en verscheidene minderwaardige werken, zoals romans van D.F. Malherbe, goedkeurend besproken en stilistisch bevredigend gevonden. Niet alleen werd de cultuurhistorische betekenis van de volksschrijvers (hoofdzakelijk van Von Wielligh) gewaardeerd maar ook het gelaakte gebrek aan literaire waardering van Langenhoven en Van Bruggen aangevuld. In deze versies heeft Schoonees F.E.J. Malherbe's raadgeving opgevolgd en aan Langenhoven een apart hoofdstuk besteed.

De tweede uitgave werd door bijkomend besprekingen van de voornaamste werken tot het einde van 1926 aangevuld.

De derde druk is veel omvangrijker dan de tweede geworden. Deze uitgave is het resultaat van Schoonees' kritisch werk in de jaren 1927-1937. Er werden ook enkele werken ingesloten die in de eerste helft van 1938 zijn verschenen.

6 Analyse van de omvang van de presentie van de buitenlandse (niet-Afrikaanse) auteurs in *Die prosa van die Tweede Afrikaanse Beweging* uit 1922, 1927 en 1939

6.1 Kwalitatieve analyse

Er zijn verschillende soorten verwijzingen naar de buitenlandse auteurs in alle drie besproken literatuurgeschiedenissen. Ik geef er een paar voorbeelden van. Sommige buitenlandse schrijvers werden als voorbeeld voor de Afrikaanse schrijvers gesteld, zoals J. van Lennep als leermeester voor J.H.H. de Waal; het gebruik maken van de volkstaal bij Vondel, Bredero en Hooft werd gecombineerd met de werkwijze van G.R. von Wielligh. Soms betreffen de auteursverwijzingen de navolging van de buitenlandse auteurs. Hier als voorbeeld: twee bundels verhalen van Reenen J. Van Reenen zijn navolging van de romans van een Amerikaanse schrijver Edgar Allan Poe of navolging van Jan F.E. Celliers van de woordkunst van de Tachtigers. Het kan ook om ontleningen van de buitenlandse schrijvers gaan, bijvoorbeeld bij D.F. Malherbe is een neologisme 'wikkewakkel' aan een gedicht *Bonte Abeelen* van G. Gezelle ontleend. Soms kan er sprake zijn van geestelijke verwantschap tussen een buitenlandse en een Afrikaanse auteur. Volgens P.C. Schoonees had C.J. Langenhoven veel gezamenlijke eigenschappen met Multatuli: een scherpzinnige geest, bijtend sarcasme, voorliefde voor paradoxen en Bijbelse stijl.

Als men de namen van de auteurs en de literaire perioden waartoe deze auteurs gerekend worden van alle drie besproken literair-historische syntheses beschouwd, dan valt op dat er veel verwijzingen zijn naar twee zeventiende-eeuwse dichters uit de Nederlandse Renaissance, d.w.z. Jacob Cats en Joost van den Vondel. Nog meer verwijzingen zijn er naar de Tachtigers als groep waarbij vooral Lodewijk van Deyszel, Willem

Kloos en Frederik van Eeden bij de naam genoemd worden. Met hoge frequentie treden ook drie namen van andere negentiende-eeuwse Nederlandstalige auteurs op, en wel: schrijver Jacob van Lennep wiens historische romans toen zeer populair waren, dan Multatuli (Eduard Douwes Dekker) wiens *Max Havelaar* een onmiskenbaar hoogtepunt in de Nederlandse negentiende-eeuwse literatuur is en tenslotte de meest opvallende Vlaamse dichter in de negentiende eeuw Guido Gezelle.

Alle genoemde schrijvers en dichters behoren tot de coryfeeën van de Nederlandse literatuur. Hun werken worden gerekend tot de toonaangevende literatuur van een bepaalde literaire periode, behoren tot de Nederlandse canon en kunnen als referentiepunten in de literatuurbeschuwing dienen. In dit geval fungeert de Nederlandstalige literatuur duidelijk als verwijzingskader voor de Afrikaanse.

6.2 Kwantitatieve analyse

6.2.1 *De tabellen met namen van alle niet-Afrikaanse auteurs volgens het aantal vermeldingen – eerste drie posities*

De tabel met namen van alle niet-Afrikaanse auteurs volgens het aantal vermeldingen

Nr.	Prosa I (1922)	Aantal vermel- dingen	Prosa II (1927)	Aantal vermel- dingen	Prosa III (1939)	Aantal vermel- dingen
1.	Jacob van Lennep	6	“Tachtigers”	6	“Tachtigers”	9
2.	Jacob Cats	4	Jacob van Lennep	4	Guido Gezelle	5
	Joost van den Vondel	4	Multatuli (E.D. Dekker)	4	Multatuli	5
3.	Michel Herman van Campen	3	Jacob Cats	3	Jacob van Lennep	4
	Isaïc Querido	3	Isaïc Querido	3	Isaïc Querido	4
	Lodewijk van Deyssel	3	Guido Gezelle	3		
	Willem Kloos	3				
	“Tachtigers”	3				

6.2.1.1 Die prosa van die Tweede Afrikaanse Beweging uit 1922

Uit de kwantitatieve analyse van *Die prosa van die Tweede Afrikaanse Beweging* uit 1922 blijkt dat de meeste auteursvermeldingen (42) eenmalige vermeldingen zijn. Het vaakst (6 keer) werd in *Prosa I* een Nederlandse schrijver, Jacob van Lennep, vermeld. Op de tweede plaats staan – met 4 vermeldingen voor elk – eveneens Nederlandse auteurs nl. Jacob Cats en Joost van den Vondel. Verdere posities worden ook door Nederlandse auteurs ingenomen: Michel Herman van Campen, Lodewijk van Deyszel, Willem Kloos, Isaïc Querido; de ‘Tachtigers’ werden ook 3 keer genoemd. De overige negen auteurs werden 2 keer vermeld.

6.2.1.2 Die prosa van die Tweede Afrikaanse Beweging uit 1927

In *Prosa II* verandert de situatie. Op de eerste plaats komt met 6 vermeldingen de naam ‘Tachtigers’. J. van Lennep en Multatuli werden 4 keer vermeld en andere Nederlandse auteurs: J. Cats, G. Gezelle en Isaïc Querido 3 keer. Verdere posities worden ingenomen door 12 auteurs met een tweevoudige vermelding. De meeste auteurs (37) werden alleen een keer vermeld.

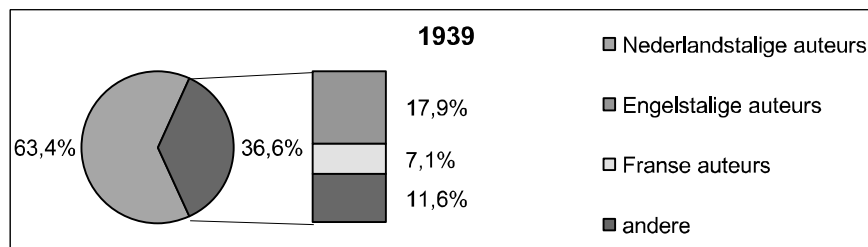
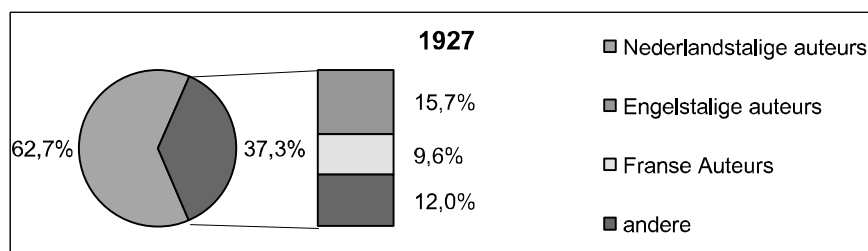
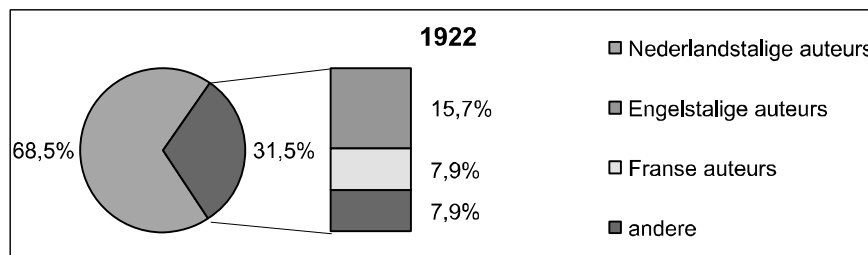
6.2.1.3 Die prosa van die Tweede Afrikaanse Beweging uit 1939

In *Prosa III* werd net als in *Prosa II* de Nederlandse literaire groep ‘Tachtigers’ het vaakst vermeld (9 keer). Op de tweede plaats staan er weer – met 5 vermeldingen elk – Nederlandse auteurs: G. Gezelle en Multatuli. J. van Lennep en Is. Querido werden 4 keer vermeld; J. Cats, L. Couperus, F. van Eeden, W. Kloos, W. Shakespeare en E.A. Poe 3 keer. De meeste auteurs werden twee (11) of een keer (42) vermeld.

De grootste verschuiving binnen het aantal auteursvermeldingen heeft plaats bij de naam “Tachtigers”. De “Tachtigers” komen van derde plaats met 3 vermeldingen in *Prosa I* (1922) op de eerste plaats met 6 vermeldingen in *Prosa II* (1927) en eveneens op de eerste plaats met 9 vermeldingen in *Prosa III*.

6.2.2 De diagrammen met het aantal vermeldingen in procenten berekend

Aantal vermeldingen in Die prosa van die Tweede Afrikaanse Beweging uit 1922, 1927 en 1939

6.2.2.1 Die prosa van die Tweede Afrikaanse Beweging uit 1922

Uit de kwantitatieve analyse die met behulp van het procentuele diagram werd gemaakt, blijkt dat in de besproken literatuurgeschiedenis uit 1922 68,5% vermeldingen van alle buitenlandse auteurs vermeldingen van de Nederlandstalige auteurs zijn, 15,7% van de vermeldingen Engelstalige auteurs, 7,9% Franse en 7,9% overige, namelijk: Duitse, Griekse, Deense en Italiaanse.

In totaal verskynen er 89 vermeldings van 58 auteurs en de naam ‘Tachtigers’.

6.2.2.2 Die prosa van die Tweede Afrikaanse Beweging uit 1927

In *Prosa II* verskynen er 83 vermeldings van 54 auteurs en de naam ‘Tachtigers’. Bijna 63% (presies 62,7%) van alle vermeldings betreffen Nederlandstalige auteurs, 15,7% de Engelstalige, 9,6% de Franse en 12% de anderstalige auteurs, d.w.z. Duitse, Griekse, Russiese en Deense.

6.2.2.3 Die prosa van die Tweede Afrikaanse Beweging uit 1939

Het totale aantal vermeldings van 64 auteurs en het woord ‘Tachtigers’ in *Prosa III* bedraagt 112. 63,4% van alle vermeldings hebben betrekking op de Nederlandstalige auteurs, 17,9% op de Engelstalige, 7,1% op de Franse en de overige 11,6% betref de Duitse, Griekse, Russiese en Deense auteurs.

7 Slotconclusie

Uit deze procentuele diagrammen blijkt duidelik dat er een aanmerkelijke meerderheid van de Nederlandstalige auteurs is (62,7% - 68,5%). Onder de overige auteursvermeldings zijn er tamelik veel Engelstalige auteurs (15,7% - 17,9%). De verskille tussen het aantal auteursvermeldings in deze drie literatuurgeschiedenissen zijn gering.

In *Die prosa van die Tweede Afrikaanse Beweging* uit 1927 en 1939 verskynen in dezelfde hoofdstukke min of meer dezelfde soorte verwysings en hetzelfde aantal vermeldings. In het aan *Die prosa van die Tweede Afrikaanse Beweging* uit 1939 bijgevoegde materiaal (*Prosa III* is omvangrijker – 593 pagina’s.; *Prosa II* – 377) zijn er relatief minder nuwe verwysings naer de buitenlandse auteurs (alleen 30). In vergelijking met de vroegere versies verskynen ze dus meer sporadisch.

Een literatuurgeschiedschryver heeft ten doel om de lezer met het besprokene materiaal vertrouwd te maken. De auteur van *Die prosa van die Tweede Afrikaanse Beweging* uit 1922 en latere omgewerkte versies uit 1927 en 1939 veronderstelde bij de potentiële lezers een zekere kennis van Nederlandstalige letterkunde. Dat blijkt uit de wijze waarop de namen van de Nederlandstalige auteurs werden aangegeven – zonder nadere uitleg wie iemand is. Men kan dus de conclusie trekken dat de canon van

de Nederlandstalige literatuur destijds als medium diende om de literaire perioden, stromingen, genres en schrijvers van de Afrikaanse literaire historiografie voor te stellen, dus om de lezer met het besproken materiaal vertrouwd te maken.

Noten

¹ Ik volg hier de originele spelling van de auteur.

Bibliografie

- Beyers, C.J., Basson, J.L.: *Suid-Afrikaanse Biografiese Woordeboek*. Pretoria, 1987.
- Kannemeyer, J.C.: *Geskiedenis van die Afrikaanse literatuur*. Band I. Pretoria, Academica 1978.
- Nienaber, G.S.: *Afrikaanse Letterkundige Kritiek*. Nationale Pers BPK. Bloemfontein, Kaapstad 1941.
- Nienaber, P.J.: *Rapier en knuppel. 'n bundel letterkundige polemieke*. Nasionale Boekhandel, 1965.
- Schoonees, P.C.: *Die prosa van die Tweede Afrikaanse Beweging*. Pretoria, J.H. de Bussy 1922.
- Schoonees, P.C.: *Die prosa van die Tweede Afrikaanse Beweging*. Pretoria, J.H. de Bussy, 1927.
- Schoonees, P.C.: *Die prosa van die Tweede Afrikaanse Beweging*. Pretoria, J.H. de Bussy 1939.